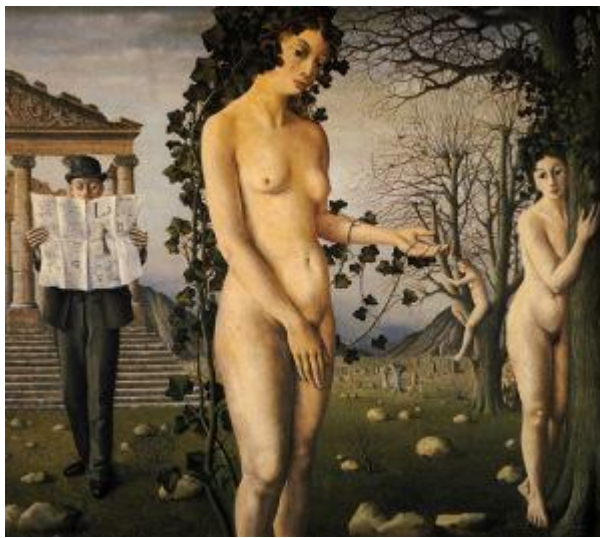

Φύλο και σεξουαλικότητα: στο κίνημα και στο πανεπιστήμιο

του Δημήτρη Παπανικολάου

Μέρος του άρθρου εκφωνήθηκε στην παρουσίαση του βιβλίου *Σώμα-Φύλο-Σεξουαλικότητα: ΛΟΑΤΚ πολιτικές στην Ελλάδα* (επιμ. Άννα Αποστολέλλη και Αλεξάνδρα Χαλκιά, εκδ. Πλέθρον), στο Booze, 15.6.2012. Το κείμενο, λοιπόν, γράφτηκε πριν από μήνες. Αποφάσισα να μην το αλλάξω, παρόλο που στην πορεία η επικαιρότητά του πολλαπλασιάστηκε.

Δ.Π.

Πωλ Ντελβώ, «Ένας άνδρας στο δρόμο», 1940

«Η διαφορά και η πολιτική της ταυτότητας έκλεισαν τον κύκλο τους»: το επιχείρημα το άκουσα πολύ την τελευταία διετία, κυρίως από ανθρώπους που θεωρώ συνοδοιπόρους και συνεργάτες· και το άκουσα να συντονίζεται ιδιαίτερα ως αντίθεση στον λόγο του κοινωνικού φύλου και της σεξουαλικής διαφοράς. Στην πιο γνωστή του διατύπωση, το άκουσα να στηρίζεται και στην *Επινόηση της ετερότητας* του Κωνσταντίνου Τσουκαλά (2010) και πήγαινε ακριβώς έτσι: Δεν είναι πια ο καιρός του προσωπικού, αλλά η στιγμή να ξαναγυρίσουμε στο κοινωνικό, το συλλογικό, το ευρύτερο. Λες και το προσωπικό ορίζεται ως το αντίθετο του συλλογικού, λες και διαφορά και ετερότητα (πολιτισμική, κοινωνική, αλλά και σεξουαλική) δεν είναι ζητήματα ευρύτερης κοινωνικής και πολιτικής σημασίας.

Όσοι ακολούθησαν αυτό το σκεπτικό, ιδιαίτερα στην εκδοχή που θέλει τον λόγο περί σεξουαλικότητας και σεξουαλικής διαφοράς ως σχετικά άκαιρο, θα παραξενεύτηκαν, φαντάζομαι, με τον κεντρικό ρόλο που έπαιξαν το φύλο, η σεξουαλικότητα και οι πολιτικές τους, στην πρόσφατη συγκυρία· παντού: στον πολιτικό λόγο, στις πρακτικές αντιπαραθέσεις πονηρών πολιτευτών, στη δημόσια σφαίρα της προεκλογικής πάλης και στις μετεκλογικές συζητήσεις.

Θυμίζω πρόσφατες αλληλουχίες: τις ακροδεξιές κορώνες «ψηφίζουμε το [πρώτο] μνημόνιο για να μην γίνουν οι Ελληνίδες Ουκρανές» (Άδωνις Γεωργιάδης στη Βουλή)· τις δηλώσεις Λοβέρδου περί ελληνικής οικογένειας που «μολύνουν» οι ιερόδουλες· τις γνωστές κρατικές παλικάριές με τη σύλληψη και διαπόμπευση των «οροθετικών ιερόδουλων»· τη δυστοκία/δυστροπία της «φιλελεύθερης» πολιτικής έναντι της οργανωμένης γκέι ακτιβιστικής δράσης (Τζήμερος για Βαλλιανάτο)· τη λαιμοδείση του βουλευτή της ΝΔ Αργύρη Ντινόπουλου προς τις συνιστώσες του ΣΥΡΙΖΑ : «κάποιες από αυτές σίγουρα θα τρέξουν στη Θεσσαλονίκη για το γκέι πράιντ» — η μάτσο σιγουριά του, ότι έριχνε επιχείρημα ικανό να βρει μεγάλο ακροατήριο, σε σόκαρε περισσότερο κι από την πολιτική αναξιοπρέπεια αυτού που εννοούσε. Και, βεβαίως, και για να μην ξεχνιόμαστε, ξαναθυμίζω: τον Κασιδιάρη· τον Κασιδιάρη· τον Κασιδιάρη.

Αν τα σκεφτεί κανείς όλα αυτά μαζί, βλέπει ότι οι πολιτικές του κοινωνικού φύλου, της σεξουαλικής διαφοράς και της ταυτότητας δεν έκλεισαν τον κύκλο τους, αλλά τουναντίον ότι αυτή, για μια ακόμα φορά, είναι η στιγμή τους. Το σώμα, το φύλο και η σεξουαλικότητα βρίσκονται στο επίκεντρο εντατικοποιημένων διεργασιών που στηρίζουν κεντρικές (εθνικές/υπερεθνικές) τεχνικές επιβολής και επικυριαρχίας, στο κέντρο στόχου της τσιμπιάδας που ονομάζουμε βιοεξουσία. Αυτές ακριβώς είναι οι τεχνικές που ο θεωρητικός και κινηματικός λόγος της διαφοράς αντιστρατεύεται και προσπαθεί, για δεκαετίες, να ξεσκεπάσει.

Ο λόγος της διαφοράς θέτει βαθιά ζητήματα πολιτικής τάξης και συγκρότησης, η συζήτηση για τα οποία στην Ελλάδα παραμένει ακόμα αγκυλωμένη. Ας συνειδητοποιήσουμε ότι τα αντανάκλαστα με τα οποία μπορεί κανείς να αντιμετωπίσει τον ευκαιριακό Λοβέρδο, τον μέσο Ντινόπουλο και τον κάθε Κασιδιάρη δίνονται —και στις συγκεκριμένες πρόσφατες περιπτώσεις δόθηκαν— από ένα κίνημα με πρωτότυπες μορφές οργάνωσης, με φιλέρευνο λόγο, στέρεη όσο και κριτική σχέση με το παρελθόν του· ένα κίνημα —φεμινιστικό, ομοφυλόφιλο, γκέι, κούιρ— που αναδεικνύεται πολύμορφο, πολυδύναμο και πολλαπλό, όσο και αν η επίσημη πολιτική και ο λόγος της, ακόμη και της Αριστεράς, είχαν επιλέξει για κάποιον καιρό να αγνοούν την εξέλιξή του.

Πολιτικοποιημένη σεξουαλικότητα

Ήταν από τις σκηνές προεκλογικής αντιπαράθεσης που διαδόθηκαν περισσότερο: η Ντόρα Μπακογιάννη, σε τηλεοπτικό διάλογο με τον Δημήτρη Παπαδημούλη και μια προσπάθεια καλύτερης επαφής με το πολιτικό της πελατολόγιο, αναφωνεί, τρεις μέρες πριν τις εκλογές του Ιουνίου, ότι τα στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ υπόσχονται καταγγελία Μνημονίου «λίγο κωλομπάριστικά». Για να ακολουθήσει η έκρηξη Παπαδημούλη: «Εσείς μας βρίζατε, σεξουαλικά διεστραμμένους μας εμφανίσατε...». Η απάντηση θα μπορούσε να είναι, βεβαίως, πολύ διαφορετική. Θα μπορούσε να υπενθυμίζει ότι η Αριστερά και οι κοινωνικοί πυρήνες που θέλει να αντιπροσωπεύει και ο ΣΥΡΙΖΑ, είναι ο χώρος εντός του οποίου έχουν εκφραστεί οι πιο προοδευτικές απόψεις για τη σεξουαλική διαφορά και την κοινωνική σήμανση της σεξουαλικότητας. Ότι και σήμερα, εντός αυτού του χώρου, άνθρωποι δίνουν τη μάχη για να φανεί ακριβώς πόση και ποια κοινωνική καταπίεση κρύβεται πίσω από την υποτιμητική χρήση των λέξεων «κωλομπάριστες», «πούστεψες» ή «πούστικος», αλλά και πίσω από την εμμανή φοβία μην και κατηγορηθεί ο «σοβαρός πολιτικός» ή ο πολιτικός του φορέας «για σεξουαλική διαστροφή».

Λείπει συχνά δηλαδή, ακόμα κι από τον κεντρικό πολιτικό λόγο που θέλει να λέγεται προοδευτικός, η συνειδητοποίηση ότι οι πολιτικές της διαφοράς, και ως ιστορική εμπειρία και ως θεωρητικοπολιτική διαδικασία ζύμωσης, διαμορφώνουν συλλογικότητες, γίνονται στρατηγικές κοινωνικοποίησης και ενεργοί πυρήνες αναδιερώτησης και αναπλαισίωσης του πολιτικού. Ότι, τοποθετημένος ανάμεσα στις κινηματικές στρατηγικές και τη θεωρητική συζήτηση, ο λόγος περί σεξουαλικής διαφοράς επιμένει να θυμίζει και να αναπλαισιώνει ως βασική του συνθήκη πως το προσωπικό είναι ήδη κοινωνικό, είναι ήδη πολιτικό, είναι ήδη κοινοτικό· και, όταν διαρκώς επανελέγχει και διεκδικεί τις σχέσεις του με όλα αυτά, είναι ήδη ριζοσπαστικό.

Για τη σεξουαλική διαφορά: κινηματική στρατηγική, σκέψη και θεωρία

Γι' αυτό, όποιος κατηγορεί τα κινήματα και τον λόγο περί σεξουαλικής διαφοράς ως απολιτικά διαπράττει διπλό σφάλμα: ιστορικής άγνοιας και κριτικής αστοχίας. Το ιστορικό σφάλμα είναι ότι υποτιμά την ουσιαστική πολιτική ιστορία των κινήματων για το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Το κριτικό σφάλμα είναι ότι δεν διακρίνει τη διαπλοκή κινηματικής στρατηγικής, σκέψης και θεωρίας, καθώς και τη βαθιά πολιτική και ριζοσπαστική δυνατότητα αυτής της διαπλοκής, όπως αναδεικνύεται παραδειγματικά από τον λόγο της σεξουαλικής διαφοράς. Η ευρύτατη απήχηση θεωρητικών όπως η Τζούντιθ Μπάτλερ, η Γουέντι Μπράουν, ο Μάικλ Γουόρνερ, η Ρόζι Μπραιντόττι, η Ντόνα Χάραγουέι, ο δημιουργικός τρόπος με τον οποίο δεξιώνονται τα κείμενά τους κινηματικές ομάδες σε όλο τον κόσμο, αποδεικνύουν του λόγου το ασφαλές· αν και θα αρκούσε, εν προκειμένω, η αναφορά στο όνομα του Μισέλ Φουκώ και η επισήμανση της ανανεωμένης απήχισής του.

Αξίζει, παράλληλα, να κοιτάξουμε πρόσφατες κινήσεις, εκδόσεις και συζητήσεις στην Ελλάδα, για να διακρίνουμε υπόγειες και υπέργειες πορείες αυτού του ρεύματος. Ξεκινώντας ίσως από τα λιγότερο προφανή, τα τελευταία χρόνια με έχουν εντυπωσιάσει το περιοδικό *QV* και η συλλογικότητα που το στηρίζει. Ή ο τρόπος με τον οποίο έχει αυτοοργανωθεί η Λεσβιακή Ομάδα Αθηνών (ΛΟΑ), οι παρεμβάσεις της και το έντυπό της, η *Νταλίκα*. Ή το φανζίν *Πουστιά και Όλεθρος*. Ή η δουλειά της ομάδας που εξέδιδε στη Θεσσαλονίκη τα περιοδικά *Πόθος* και *Πουστρίζ*, και αργότερα επιμελήθηκε την επανέκδοση τευχών του περιοδικού *Κράξιμο*. Ή το διήμερο που διοργάνωσε τον Ιούνιο το *Έκφυλο Καφενείο* στην Αθήνα (και οι αντίστοιχες δράσεις του *Μώβ καφενείου*). Ή ο τρόπος που λειτουργεί η συλλογικότητα *Τερμινάλ 119* — δημοσιεύοντας εντυπωσιακά κείμενα για το σώμα, τη βία, τον ολοκληρωτισμό, τον φασισμό, και με παρεμβάσεις δημόσιες, υπογράφοντας πάντα τα κείμενά της συλλογικά.

Θέλοντας εδώ να δώσω την αίσθησή μου από έναν πολύ ρευστό, αλλά πολύ δυναμικό χώρο, μάλλον ξεχνώ, ή δεν έχω προλάβει να λάβω υπόψιν, αρκετά από όσα συμβαίνουν. Το σημαντικό όμως είναι ότι υπάρχει μια συνέχεια μεταξύ αυτού του πιο ρευστά κινηματικού χώρου και της αντίστοιχης δουλειάς για το φύλο και τη σεξουαλικότητα στο πανεπιστήμιο. Η βαθιά συγκροτησιακή απήχηση που έχουν πλέον οι παρεμβάσεις της Αθηνάς Αθανασίου, ο τρόπος που διακινείται και συζητείται η δουλειά της Βενετίας Καντσά, της Αλεξάνδρας Χαλκιά, του Κώστα Γιαννακόπουλου, του Κώστα Κανάκη, μεταξύ πολλών άλλων, η εξέλιξη ερευνητικών προγραμμάτων και οι εργασίες νεότερων ερευνητών, δείχνουν έναν διάλογο σε πλήρη εξέλιξη. Ένα διάλογο που αντιπροσωπεύεται και στο αποτύπωμα πιο ευανάγνωστων

και συγκροτημένων κινήσεων, όπως το AthensPride, το διαδικτυακό πλέον περιοδικό *10%*, ή περιοδικά με πιο εμπορικό προσανατολισμό. Και συνεχίζεται, συχνά με εντυπωσιακά αποτελέσματα, στο ίντερνετ, σε μπλογκ και στήλες που προχωρούν την ιδέα «πολιτικοποιημένη σεξουαλικότητα» πολύ περισσότερο από το προφανές.

Μιλώ για έναν εντυπωσιακά ενημερωμένο και πρωτότυπο διάλογο για τη διαφορά, με τρεις πλευρές (ρευστές και αποδομικές κινηματικές δράσεις και έντυπα/ πιο μείνστριμ κινήσεις και μίντια/ ακαδημαϊκός λόγος), και χαρακτηριστικά που αξίζει να κρατήσει κανείς: Πρώτον, σε κάθε του βήμα αντιστρατεύεται (και υπονομεύει) τη μάτσο διάθεση που συχνά χαρακτηρίζει και τον χώρο των κινημάτων και αυτόν του πανεπιστημίου. Δεύτερον, συνειδητά επιμένει στην ιστορικότητα, και συγχρονικά (μιλάει επίμονα για το γιατί ο διάλογος αυτός πρέπει να γίνει *τόρα*) και γενεαλογικά (αναζητεί το πολιτισμικό αρχείο της διαφοράς, το παρελθόν των κινήσεων που μίλησαν για το φύλο και τη σεξουαλικότητα, ιχνηλατώντας την επαναστατική τους δυναμική). Τρίτον, δείχνει σε κάθε του στιγμή πως *δεν είναι απλώς λόγος* περί αστικών δικαιωμάτων. Αντίθετα, είναι διάλογος που ξανασκέφτεται την κοινω/κανονικότητα και τις τροπικότητες που αυτή επιβάλλει (μεταξύ των οποίων και η «αναγνώριση δικαιωμάτων»), αποδομεί τη βιοεξουσία μέσα από το πρίσμα του φύλου και με έμφαση στην ιστορικότητα αυτής της διαδικασίας, ξαναμιλάει για επαναστατικότητα μέσα από τη ριζοσπαστική δυναμική της επιθυμίας.

Την αφορμή και το βασικό παράδειγμα για όλα αυτά μου έδωσε η συλλογή δοκιμίων *Σώμα/ Φύλο/ Σεξουαλικότητα: ΛΟΑΤΚ πολιτικές στην Ελλάδα*, από παράδειγμα του τριμερούς αυτού δια-λόγου για τη διαφορά. Ο τόμος, όπως και η ημερίδα στην οποία βασίστηκε, προέκυψαν από τη σύμπραξη κινηματικών συλλογικοτήτων, οργανωμένων ακτιβιστικών φορέων, και πανεπιστημιακών προγραμμάτων και ερευνητών. Στην εξαιρετική εισαγωγή τους, οι επιμελήτριες Αλεξάνδρα Χαλκιά και Άννα Αποστολέλλη γράφουν: «Το βιβλίο είναι ένα εγχείρημα δραπετεύσης αφηγημάτων από την γκρίζα παραμεθόριο ζώνη των αποκειμένων, μια φυγή προς τα μπρος στην κατοχή και δημιουργία εδάφους. Είναι ίσως η απογείωση της επιθυμίας να συμβάλουμε σε μια γενεαλογία προκλητικών καταθέσεων και συγκρουσιακών στρατηγικών». Προσέξτε τις λέξεις: επιθυμία, γενεαλογία, κατάθεση, σύγκρουση και στρατηγική. Ο διάλογος και το κίνημα για τη διαφορά κάτι έχουν και τώρα να μας πουν, καθώς και *πάλι* συγκρούονται με τα πιο αυταρχικά αλλά και πιο πολύπλοκα εγκατεστημένα συστήματα βιοπολιτικής και βιοσημασίας, καθώς δηλαδή και *πάλι* κινηματικά αμφισβητούν και ευρετικά υπονομεύουν την ασφυκτική κυβερνητική των σωμάτων και τη –νεοφιλελεύθερα επευφημούμενη– οικονομία του «φυσικού», του «νοητού», του «επιτρεπτού», του επι-βιώσιμου. Οι υπόλοιποι καλά θα κάνουν να ακούσουν αυτό που δεν είναι ούτε ξεπερασμένο, ούτε και πλέον τόσο πρόκληση είναι ανάγκη.

Ο Δημήτρης Παπανικολάου διδάσκει νεοελληνική φιλολογία, θεωρία της λογοτεχνίας και σπουδές φύλου στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης